

LUND UNIVERSITY

Review of Anna Nyqvist Thorsson, "När andra ser. Gravmonument, social praktik och aktörskollektiv under 1100– och 1200–talen i Vänerlandskapen" (2021)

Wienberg, Jes

Published in:
Kyrkohistorisk årsskrift

2022

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Wienberg, J. (2022). Review of Anna Nyqvist Thorsson, "När andra ser. Gravmonument, social praktik och aktörskollektiv under 1100– och 1200–talen i Vänerlandskapen" (2021). *Kyrkohistorisk årsskrift*, 122, 157-159.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Annan

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

SKRIFTER UTGIVNA AV SVENSKA KYRKOHISTORISKA FÖRENINGEN 1:122
PUBLICATIONS OF THE SWEDISH SOCIETY OF CHURCH HISTORY 1:122

Kyrkohistorisk årsskrift 2022

Redigerad av ANDERS JARLERT

Professor i kyrkohistoria vid Lunds universitet

With abstracts/summaries in English

Svenska Kyrkohistoriska Föreningen

MEMBER OF C.I.H.E.C. (COMMISSION INTERNATIONALE
D'HISTOIRE ET D'ETUDES DU CHRISTIANISME)

ARBETSUTSKOTT

Ordförande: Professor Urban Claesson

Vice ordförande: Docent Stina Fallberg Sundmark

Sekreterare: Teol.dr. Andreas Wejderstam

Skattmästare: Teol. mast. Ida Olenius

Övriga ledamöter: Professor Martin Berntson, Professor Anders Jarlert och Professor Bertil Nilsson

E-post: Anders.Jarlert@ctr.lu.se, kyrkohistoriskaforeningen@gmail.com;

Webbplats: www.kyrkohistoria.org

KYRKOHISTORISK ÅRSSKRIFT

Redaktör: Professor Anders Jarlert, Lund

Redaktionssekreterare: Docent David Gudmundsson, Lund (recensioner),

david.gudmundsson@ctr.lu.se

Adress (böcker): Docent David Gudmundsson, CTR, LUX, Lunds universitet, Box 192, 221 00 Lund

(recensioner): Docent David Gudmundsson, david.gudmundsson@ctr.lu.se

(artiklar): Prof. Anders Jarlert, CTR, LUX, Lunds universitet, Box 192, 221 00 Lund,

anders.jarlert@ctr.lu.se (från 2023: Urban.Claesson@teol.uu.se)

Advisory Board: Professor Ingvar Dahlbacka, Åbo, Professor Dr. Heinrich Holze, Rostock,

Professor Tarald Rasmussen, Oslo.

Webbplats: www.kyrkohistoria.org

PlusGiro 37 05 43-1

Medlemsavgift: 275 kronor för fullt betalande, 225 kronor för registrerade studenter och pensionärer.

Vid rekvisition kostar KÅ 275 kronor. Kostnader för porto och emballage tillkommer.

For international subscriptions:

iban: SE13 9500 0099 6034 0370 5431

BIC: NDEASESS (NORDEA)

If you are a (new) subscriber, please send all correspondence to [ida.olenius@teol.uu.se](mailto:ida olenius@teol.uu.se)

Utgiven med anslag från

Samfundet Pro Fide et Christianismo (Kyrkoherde Nils Henrikssons stiftelse)

och Stiftelsen Lindauers fond

Sättning: Daniel Karlsson, PCG Malmö, 2022

Tryck: ÅkessonBerg, 2022

ISBN 978-91-987091-1-7

ISSN 0085-2619

Nordisk kyrkohistoria

Anna Nyqvist Thorsson

NÄR ANDRA SER. Gravmonument, social praktik och aktörskollektiv under 1100- och 1200-talen i Vänerlandskapet. (GOTARC. Series B, Gothenburg archaeological theses 77)

Göteborg: Institutionen för historiska studier, Göteborgs universitet 2021, 565 sid.

Gravar och gravmonument från medeltiden drar till sig uppmärksamhet från många discipliner – arkeologi, osteologi, konstvetenskap, kyrkohistoria och historia. Här finns ett källmaterial där man utifrån kroppen själv, gravens placering och utformning, begravningsritualerna, eventuella minnesmärken över den avlidna samt efterföljande minneshantering kan närma sig frågor kring liv och död, tro och samhälle. Mycket har redan tänkts och skrivits om ämnet, men ändå finns det alltid nytt att ta reda på.

Arkeologen Anna Nyqvist Thorsson, verksam vid föreningen Västsvensk arkeologi i Lidköping, har författat en doktorsavhandling med titeln *När andra ser. Gravmonument, social praktik och aktörskollektiv under 1100- och 1200-talen i Vänerlandskapet*. Boken rymmer många års forskning kring gravmonument, med fokus på just området kring Vänern i Västsverige (undersökningsområdet definieras på s. 52 fig. 3), men med utblickar till övriga Sverige, vidare till särskilt Danmark, Norge och England. Boken är rik på iakttagelser och har många illustrationer, men är likväl krävande läsning, och det är enbart möjligt att här kommentera några huvuddrag.

Boken är disponerad som många avhandlingar, det vill säga efter abstract, förord och innehållsförteckning följer själva texten, som i detta fall utgörs av nio huvudkapitel. Huvudtexten avrundas med

en engelsk sammanfattning, en lista med använda förkortningar samt en förteckning över källor och litteratur. Avslutningsvis följer sex appendix.

Kapitel 1 är en inledning, där avhandlingens frågor presenteras. Kapitel 2 är en redogörelse för teori och metod. Kapitel 3 handlar om källmaterialet, om källkritik och hur en katalog har varit ett centralt arbetsredskap. Kapitel 4 är en forskningshistorik över tre typer av monument, så kallade stavkorshällar, liljestenar och flerdelade gravmonument. Kapitel 5 är en presentation av materialet med fokus på ett urval av väl belysta exempel från Vänerlandskapet. Kapitel 6 är en diskussion av monumentens form, bilder och texter. Kapitel 7 är en diskussion av monumenten i relation till kristna föreställningar. Kapitel 8 är en diskussion av deras sociala och politiska roll. Och kapitel 9 är en sammanfattning med slutsatser.

De sex appendixen utgörs av en katalog över undersökta lämningar inom Vänerlandskapet; en översikt över katalogens innehåll, totalt 124 lokalteter, fördelat på fjorton borgar och befästa gårdar, tio gårdar, 96 kyrkliga miljöer och fyra stadslager och maritima miljöer.

Därtill hänvisar avhandlingen till en katalog, *Liljestenar och stavkorshällar. Text, inventering och antikvarisk dokumentation* (2007) med 530 monument på 568 sidor, av Annelie Nitenberg och författaren. Katalogen kan ses som en redan publicerad bilaga.

Avhandlingen *När andra ser* presenterar nya spännande teser kring monumenten i Västsverige, som en gång var rikt bemålade. Särskilt hur de så kallade tidigkristna gravmonumenten från 1000-talet, senast utforskade av Cecilia Ljung (2016; recension i KÅ 2017), ersätts av de första stenkirkorna från sent 1000-tal, som även fungerade som en sorts gravmonument. Sedan följer under 1100- och 1200-talen först stavkorshällar, och en

kort tid därefter överlappande liljestenar, båda ligande gravhällar, och på 1200-talet kommer därpå ett mindre antal flerdelade gravmonument, alltså monument sammansatta av flera stenar och ofta med markanta resta gavelhällar.

Nyqvist Thorsson visar på att stensatta gravar, enbart synliga vid gravläggningen, ersätts av monument synliga ovan mark, tänkta som själågavor och för att påminna alla om att den avlidna var i behov av förböner på väg från skärselden till paradiset. Mest påtagliga blev då de upphöjda monumenten på 1200-talet över kungliga personer med skulpturer, i Gudhems kloster drottning Katarina, det vill säga Erik Erikssons änka, och i Varnhems kloster Mechtild av Holstein, tidigare dansk drottning, tillsammans med sin andra man Birger jarl samt sonen hertig Erik.

Nyqvist Thorsson argumenterar övertygande för, att stavkorshällar och liljestenar som är spartanska i sitt utförande och relativt enhetliga som grupp, kanske inspirerade av cisterciensordens krav på enkelhet, är satta över »uppkomlingar», det vill säga personer eller släkter som innehade kyrkliga och kungliga ämbeten; det kan vara präster, kaniker eller biskopar. De flerdelade gravmonumenten, som i stil och inskrifter pekar tillbaka på runstenar och tidigkristna gravmonument, är däremot resta av personer från gamla släkter med bakgrund i ärvd jord och kanske med titeln ländermän. De olika sätten att utforma gravmonumenten inom en elit är således uttryck för två grupper, de nya som knyter sig till kyrkan och en kyrkligt legitimerad kungamakt företrädd av Sverkersätten med bas i Östergötland; och de gamla som känner sig hotade, som har sin makt knuten till tinget och företräds av Eriksätten med bas i Västergötland.

Avhandlingen har också tankeväckande iakttagelser kring likheter i hanteringen av avlidna biskopar och kungligheter och relikier; gemensamt verkar vara att de sveptes i fint tyg, lades i blykistor/behållare av bly och ibland murades in i kyrkan. Vidare finns iakttagelser kring återbruket av gravmonument, men som tidigare nämnts, allt kan inte återges här.

Avhandlingen kommer vida omkring, följer gärna olika spår som leder till andra jämförande exempel,

länder och frågor, som kan styrka argumentationen eller nyansera tolkningen. Således hamnar vi ofta i det danska materialet. Men genom att röra sig bort från undersökningsområdet och Västsverige ökar också kraven, för det finns alltid en risk att då inte ha tillräcklig koll på källorna och forskningen. Ringsted blir Rigstad (s. 81), Knud Lavard flyttades till Ringsted klosterkyrka 1170 (s. 314), Absalon blev ärkebiskop redan 1157 (s. 302), men begravdes som biskop i Lund (s. 102). Som referens används äldre litteratur som Julius B. Løfflers *Danske Gravstene fra Middelalderen* (1889), medan det inte finns någon hänvisning till Torkild Hindricksens avhandling *Corpus der »romanischen» Grabsteine Dänemarks* (1988) i tretton volymer (ja, det är sant, och då är inte Skånelandskapen inkluderade). Vill man diskutera kungliga gravar saknar jag Michael Müller-Willes artikel »Königsgrab und Königsgrabkirche. Funde und Befunde im frühgeschichtlichen und mittelalterlichen Nordeuropa» (1982) och det av Karin Kryger redigerade verket *Danske Kongegrave, I–III* (2014). Och när det gäller relikier kan även Mattias Karlssons avhandling *Konstruktionen av det heliga. Altarna i det medeltida Lunds stift* (2015) vara av relevans.

För övrigt, tolkningen av det medeltida frälsets bakgrund i två grupper, dels en äldre, jordägande aristokrati, dels en ny grupp som tar plats och är knuten till kungamakten, finner man även hos Aksel E. Christensen i *Kongemagt og Aristokrati. Epoker i middelalderlig dansk Statsopfattelse indtil Unionstiden* (1945). Och så associerar jag till rivaliteten mellan det gamla och det nya frälset i stormaktstidens Sverige, alltså på 1600-talet, när riket expanderade, då det också var fråga om påkostade begravningsar.

I skuggan av Hindricksens avhandling i tretton volymer kan det kännas futtigt, men jag anser ändå, att *När andra ser* kunde kortas ner. De många goda nya iakttagelserna och tolkningarna riskerar att drunkna i den relativt omfattande textmassan, där mängden text möjligen kan avskräcka från läsning. Texten är tryckt med liten storlek och radavstånd, och av och till när det skall redogöras för exempel är texten ännu mindre. Avhandlingen kunde mera konsekvent ha fokuserat på just Vänerlandskapet

som ett avgränsat undersökningsområde, kanske släppa de delar av teorier, begrepp och referenser, som säger mera om vilken akademisk miljö man ingår i än tillför något som sedan faktiskt används, begränsa antalet utblickar till andra exempel utanför Vänerlandskapet, alltså inte följa alla tanketrådar som leder bort från huvudberättelsen, och undvika de många upprepningarna; nu förekommer samma information ofta två eller flera gånger, ibland formulerad på lite olika sätt, ibland exakt identiskt (till exempel principer för katalogen s. 53f. och 397; om undersökning av Grolanda s. 107 och 472). Det är som om själva samlandet och den detaljerade presentationen av undersökningar och källmaterial här har fått ett eget värde.

Det finns en tradition av tjocka avhandlingar, mera tydligt inom historiska ämnen, där allt förväntas presenteras, i alla fall allt källmaterial, och metoden är som regel induktiv, där det steg för steg arbetas fram emot några avslutande iakttagelser och konklusioner. Hur skulle en liknande undersökning se ut, om den i stället gjordes deduktivt, alltså mera som inom naturvetenskap, att det inledningsvis presenterades några frågor och hypoteser, som sedan kunde ledas i bevis, eller åtminstone argumenteras för, så att läsaren blir övertygad? Det som inte är av relevans för argumentationen skulle då kunna utgå och texten därmed reduceras.

Anna Nyqvist Thorsson har här presenterat resultaten av en omfattande arbetsinsats och kommit fram till några spännande tolkningar av gravmonumenten i Västsverige, då de analyseras ur olika perspektiv. Det är att gratulera till iakttagelserna och resultaten! Men avhandlingen gör det inte lätt för potentiella läsare.

JES WIENBERG

Thomas Bertelsen

EX LATERIBUS COCTIS. Ringsted Klosterkirke og den tidligste tegl.

Köpenhamn: Aristo Forlag 2022, 120 sid.

År 1170 ägde en stor kyrkofest rum i Ringsted, som då var platsen för Själlands landsting. Kung Valdemar den stores son Knut kröntes av ärkebiskop

Esquil, så arvföljden var säkrad. Och kungens far, Knut Lavard, som året innan hade kanoniserats av påven, blev nu skrinlagd i kyrkan. Året innan hade även det hedniska Rügen erövrats. Valdemar stod nu på höjden av sin makt, och vägen dit hade varit lång och blodig, präglad av rivaliserande falanger, inbördeskrig och mord. Och när han dog 1182 blev han och de efterföljande kungarna och drottningarna begravda i Ringsted.

Kyrkofesten med skrinläggningen har antagits datera åtminstone den östra delen av Ringsted klosterkyrka eller Sankt Bents kyrka som den numera kallas, en av de första tegelbyggnaderna i Skandinavien. Kyrkan tillhörde ett benediktinkloster, som försvann efter reformationen. Kyrkan är således frilagd och ligger monumentalt placerad nära stadens rådhus och torg där det också finns en staty av kung Valdemar. Med sitt centraltorn är kyrkan synlig i landskapet på långt avstånd. Den är som byggnad i huvudsak en välbevarad romansk basilika, känd som kunglig gravkyrka, rik på kalkmålningar och inventarier och där det redan vid 1800-talets mitt företogs arkeologiska undersökningar med fokus på gravarna.

Medeltidsarkeologen och arkitekturhistorikern Thomas Bertelsen, tidigare verksam vid Nationalmuseet i Köpenhamn, numera vid arkitektfirman Aristo, har författat en liten skrift om kyrkans byggnadshistoria med fokus på teglet, *EX LATERIBUS COCTIS. Ringsted Klosterkirke og den tidligste tegl*. Bokens text är ett nöje att läsa, de många fotografierna av Thomas Olsen liksom layouten en fröjd för ögat. Det märks att bokförlaget, som är knutet till firman, lägger vikt vid estetik och kvalitet. Men det är ingen guidebok som beskriver kyrkan eller klostret som helhet, eller kyrkans och klostrets liv. Fokus är på tegelkyrkan och tegel särskilt; boken företräder den arkitektoniska blicken på byggnaden.

Boken innehåller nio korta kapitel. Det första kapitlet redogör för kung Valdemars grav, där det fanns två blyplattor med texter. Den ena och längre texten beskriver bland annat hur kungen lät bygga en mur, Danevirke, för att värna riket, en mur i bränd sten, alltså tegel »ex lateribus coctis», därav bokens huvudtitel. Det andra kapitlet beskriver kyrkans